

DESPOTIZEM IN DEMOKRACIJA

Civilna družba od zgodnje moderne do poznega socializma
Izbral in uredil Tomaž Mastnak
Knjižnica revolucionarne teorije

John Kean je slovenski javnosti znano ime. Diskusija o civilni družbi v socializmu je z njegovim pismom o tem, zakaj je civilna družba potrebna za socialiste, dobila v svetu in na Slovenskem nove dimenzije. Poleg tega pisma je Krt v zborniku o socialistični civilni družbi objavil še njegovo predavanje o civilni družbi in državi od Hobbesa do Marxa in še naprej ter razpravo, ki jo je napisal skupaj z Davidom Heldom o socializmu in mejah dejavnosti države.

Despotizem in demokracija je izbor petih Keanovih esejev iz njegovih dveh del, ki sta bili objavljeni v angleškem jeziku, in intervjuja, ki ga je s Keanom opravil Tomaž Mastnak. Urednik zbornika se je odločil predvsem za tekste, ki so slovenski javnosti že poznani v njihovih zgodnjih oblikah. Kar dve od petih razprav smo v rudimentarni obliki lahko že slišali na Keanovem predavanju v letu 1985 in 1987, eno razpravo pa smo lahko prebrali v omenjenem zborniku o socialistični civilni družbi.

V predgovoru, ki ga je Kean napisal namenoma za ta zbornik njegovih tekstov, predstavlja temeljne usmeritve in prizadevanja, ki jim v svojih razpravah sledi. To so: argumentacija za večjo in boljšo demokracijo, pluralnost v argumentaciji, evropska usmerjenost, povezovanje preteklosti s prihodnostjo in radikalno kritiko, ne pa tudi zavračanje socialistične tradicije. Temeljna Keanova teza je še vedno ločitev civilne družbe od države, najbolj pa

ga okupira problem institucionalizacije javne sfere v civilni družbi in državi.

Prvi esej nosi naslov **Despotizem in demokracija**. Kean v njem povzema stališča o razmerju med civilno družbo in državo štirih avtorjev, ki po njegovem mnenju zaznamujejo štiri obdobja v razvoju pojma civilna družba. Najprej obravnava poglede Adama Fergusona. Kean izpostavlja problem solidarnosti in čuta za javno blaginjo, ki po Fergusonu razkrajajo moderno civilno družbo in pripravlja teren despotski vladi. Sledi predstavitev Tomasa Paina, ki je z ugotovitvijo, da je moderni svet neciviliziran zato, ker je na njem preveč vladanja, postavil zahtevo po omejitvi države in samostojnosti civilne družbe. Kean omenja tudi Painove zasluge na področju človekovih pravic. Tretji avtor je Hegel. Odzval se je na navdušenje nad civilno družbo. Civilna družba za Hegla ni mesto svobode, temveč prizorišče nemirnega boja med zasebnimi interesi. Heglova inovacija je predvsem v zgodovinskem razumevanju civilne družbe. Zaradi trdega Heglovega stališča do države in civilne družbe ga Kean, edinega od štirih avtorjev, kritizira. Žal njegova kritika ni na Heglovi ravni, ker je spregledal zgodovinsko posredovanje Heglovih in stališč drugih treh avtorjev. Tocquevilla v slovenski razpravi zelo redko srečamo, zato je poglavje, ki ga Kean namenja predstavitvi njegove misli v kontekstu razprave o civilni družbi, dobrodošla poživitev. Kljub zaslugam, ki jih Tocqueville ima za libertarno delitev civilne družbe od države, se ne moremo znebiti vtisa, da ga Kean preveč na silo nateguje na kopito svoje predstave o socialistični civilni družbi. V zaključku Kean ponuja tezo, da so nemške razprave, ki veljajo v delu strokovne javnosti za preobrat v pojmovanju civilne družbe, manj dovzetne za demokratične politične implikacije v primerjavi z angleškimi.

Meje dejavnosti države je drugi esej, v katerem Kean premišlja o usodi socializma. V razbohoteni razpravi o socializmu vidi štiri glavne pomanjkljivosti: preohlapno razmišljanje o teoretskih načelih, opravičevanje realsocialističnih režimov, dogmatizem socialistične misli, nemoč učenja od neokonservati-

vizma. Kean se zavzema za redefiniranje socializma. Namesto njegovega istovetenja s centralizirano državo predlaga socializem kot "sinonim za večjo demokracijo - za diferenciran in pluralističen sistem oblasti, v katerem odločitve, ki zadevajo različno velike skupnosti, avtonomno sprejemajo vsi pripadniki teh skupnosti." (53) Zato je potrebno na novo premisliti razmerje med civilno družbo in državo s stališča, da bi dosegli "večjo odgovornost državne politike civilni družbi in demokratično razširili in preuredili nedržavne dejavnosti v sami civilni družbi." (53) Neokonservativizem se pretirano ukvarja z mejo ločnico med civilno družbo in državo. Prepoznamo ga po tem, da propagira naslednje vrline: egoizem, trdo delo, prožnost, opiranje nase, svobodno izbiro, zasebno lastnino, patriarhalno družino in nezaupanje v državno birokracijo. Hkrati se zavzema za krčenje korporativizma, za centralizacijo oblasti v rokah izvršnih organov, za brzdaje vpliva sindikatov ter za bolj vidno in obsežnejšo državno represijo. V nadaljevanju se Kean zavzema za spremenjeno, kompleksnejše pojmovanje svobode in enakosti v socialistični misli. Skrivnost svobode je v porazdelitvi pravice odločanja med številne ustanove v civilni družbi in državi ter med njima. V tem eseu Kean opredeljuje civilno družbo kot "skupek ustanov, katerih člani so v prvi vrsti angažirani v celoti v nedržavnih dejavnostih - v ekonomski in kulturni produkciji, gospodinjstvem življenju in prostovoljnih združenjih - in na ta način z vsakovrstnimi pritiski in nadzorom nedržavnimi ustanovami ohranjajo in spreminjajo svojo identiteto." (65) V procesu demokratizacije je potrebno dvojje: prvič, omejiti vpliv zasebnega kapitala in države ter belih, heteroseksualnih moških na civilno družbo, in drugič, vzpostaviti mehanizme izvajanja odgovornosti države do civilne družbe. Kot primere takšnega procesa navaja Meidnerjev načrt (Švedska), zahteve zelenih (ZRN), sindikalne akcije (Francija) in pobude feministk in lokalnih uprav (Velika Britanija). Kean ugotavlja, da demokratična civilna družba ne more uspeti brez državne oblasti, ki brani njeno samostojnost (kar je mimogrede Gramscijev koncept). Zahodnoevropski socializem mora spremeniti defenzivni in etatistični

značaj in postati sinonim za oživljanje civilne družbe in demokratično reformo državne oblasti.

V tretjem eseju se Kean ukvarja z razmerjem med **stranko in socializmom**. Razpravo vpeljuje s kritičnim pretresanjem Michelsovega (1911) zakona oligarhizacije strank, socialističnih strank. Nato opisuje glavne poteze dveh prevladujočih tipov socialističnih strank: stranke kompromisa in totalitarne stranke (prevod tu uporablja pojem partije, na prvem mestu pa pojem stranke!). Stranka kompromisa je opustila revolucionarno zanesenost in sovražnost do večstrankarskega sistema. Postala je zmerna, kameleonska stranka in opustila kriterij svetovnega nazora. Njena prevladujoča skrb je mobilizacija vseh slojev in na volitvah osvojiti čimvečje število glasov. Pri tem se opira na karizmatičnega voditelja, ki nadomešča pomanjkanje enotnosti strankarskih ciljev in trdne identitete. Opis totalitarne stranke je šibkejši in manj prepričljiv, je pa bolj dokumentiran protitotalitarni boj v realsocializmu. Kean se ukvarja celo z revolucionarnim sindikalizmom in njegovo neprimernostjo kot obliko boja proti totalitarni stranki. V nadaljevanju navaja štiri probleme stranke kompromisa: stranka izgublja osrednje mesto pri predstavljanju civilne družbe (konkurenca korporativizma, novih družbenih gibanj, avtonomnih pobud), razkorak med vodstvom in članstvom se povečuje, vedno večji poudarek je na vodstvu, aparat stranke pa je v zatonu, javnost je bolj brezbrizna in preračunljiva pri odločanju med strankami. Kean ponuja tri opcije: modernizacijo stranke kompromisa, formiranje nekompromisne socialistične stranke in privilegiranje vloge novih družbenih gibanj. Optimalna varianta je po Keanovi sodbi stranka, ki bi združila elemente vseh treh opcij. Pripoznala bi nujnost in meje strank, delovala v parlamentu in zunaj njega v javnih sferah civilne družbe.

V naslednjem poglavju Kean obravnava poglede Carla Schmitta na parlament. Schmitt je bil prodoren in kontroverzen kritik parlamenta. Njegovo zavračanje parlamenta zastavlja temeljna politična vprašanja, ki se nanašajo na suverenost, državl-

jansko vojno, diktaturo in prihodnost demokracije. Parlament je za Schmitta ključni liberalistični mehanizem za zagotavljanje ravnovesja med državo in civilno družbo. V dvajsetem stoletju pa je zašel v hudo krizo, ki se kaže v militantnem zavračanju parlamenta s strani komunistov, fašistov in anarhosindikalistov. Kritiko je Schmitt postavil na raven načel, zato je obrambo parlamenta, ki je utemeljena na pragmatičnih stališčih, takoj zavrnil. Duhovna kriza parlamenta korenini v naraščanju vpliva demokracije in s tem naraščanjem strateške pomembnosti državne moči. Parlament je nasičen s strankarskimi manevri in nesmiselnim banalnim razpravljanjem. Zato parlamenti dvajsetega stoletja ogrožajo ustavno ureditev in enotnost države. Država je iz demokratične ustanove postala partijska država. Poleg tega se uničuje liberalno ločevanje države in civilne družbe, na mesto ločitve pa stopa totalna država, ki po Schmittu ni tudi totalitarna država. Ta proces je za Schmitta proces demokratizacije, čemur Kean nasprotuje. Po njegovi sodbi Schmittovo kritiko parlamenta hromijo tri slabosti: neupoštevanje predliberalne zgodovine parlamenta, nerazlikovanje liberalnih načel od dejanskega delovanja parlamenta in slepo zavračanje možnosti reformiranja parlamenta. Kean očita Schmittu posebno metafizično metodo pri analizi parlamenta, ki temelji na opisu načel parlamenta, ne pa na opisu njegovega delovanja. Kean dodaja nekaj kritičnih opazanj o delovanju sodobnega parlamenta in njegovi odrinjenosti v političnem procesu. Parlament le potrjuje druge sprejete odločitve, obvladuje ga izvršna oblast in stranke, ki imajo na svoji strani tudi ustavo, množični mediji so zmanjšali vidnost parlamenta, aparati parlamenta so preobsežni in neukrotljivi, povečal se je obseg zadev, ki se odločajo na nadnacionalni ravni. Kljub temu se Kean zavzema ne za obup nad parlamentom, temveč za njegovo reformo, za katero pa ima kaj kilave predloge. Kean se je v nadaljevanju spopadel s Schmittovo delitvijo diktatur na suvereno in komisarsko diktaturo. Suverena diktatura je rezervirana za delovanje komunistov, ki strmoglavi stari red in vzdržuje diktaturo, dokler ni ustvarjen nov. Komisarska diktatura pa je vezana zgolj na odpravo krize. Ko je kriza odpravljena,

se tudi diktatura odpravi, tako da je diktatura v izključni funkciji obrambe ustave. Kean nasprotuje takšni delitvi in slepemu verovanju, da je med njima pomembna razlika. Začasna diktatura se kmalu prelevi v trajno, pri tem pa nikakor ni nevtralnno vezana na ustavo in njeno obrambo. Kean zaključuje esej z ugotovitvami o pomembnosti parlamenta tudi za socializem, saj je parlament nenadomestljivo sredstvo integracije politične družbe, preverjanja tajnih operacij in opozicije. Parlament pa je tudi nujna predpostavka širjenja in zaščite državljskih svoboščin.

Zadnji v vrsti esejev se ukvarja z **delom in civilizacijskim procesom**. Kean prikazuje zgodovinsko posredovanost zaposlitve kot kriterija civilizacije. Delo je veljalo kot proces obvladovanja in nadziranja naravnih nagnenj ljudi. Kean se opira na Charlesa Halla, ki je problematiziral fetiš plačanega dela in pojem civilne družbe kot sinonima za civilno družbo. Fetiš zaposlovanja se je najbolj izkazal v protestantski etiki, kjer je veljalo, da živiš zato, da boš delal, ne pa da delaš zato, da boš živel. Delo je bilo sredstvo odrešitve. Na tej osnovi se je oblikovala tudi zahteva po polni zaposlenosti, ki meri samo na moške in na zaposlenost preko trga delovne sile. Neplačana dela so izključena. Kean ugotavlja, da se je konsenz o polni zaposlenosti oblikoval pod pritiskom močnih sindikatov, obeh svetovnih vojn, izkušenj gospodarskih kriz in sprememb v strankarskih politikah ter z naraščanjem intervencijske vloge države na trgu delovne sile. Konsenz o polni zaposlenosti, ki se danes odčitava v zahtevah po ponovni zaposlitvi brezposelnih, je po Keanovem mnenju na trhlih nogah. Pri razgrinjanju problema in argumentacije se opira na utopične zahteve Andrea Gorza. Kean prevzema Gorzovo idejo po zahtevah o pravici do nesodelovanja na trgu delovne sile in o državljskem dohodku. Kean meni, da bi ti dve zahtevi lahko tvorili nov ideal revitalizacije demokratične tradicije, ki bi zamenjal predstavo o potrebi po polni zaposlenosti.

Intervju Tomaža Mastnaka z Johnom Keanom stoji v knjigi na mesto komentarja. Pogovor teče o Keanovem teoretskem razvo-

ju, perspektivah, mejah in potrebnosti demokracije, o povezavah med civilno družbo, socializmom in demokracijo.

Knjiga prinaša na slovensko sceno nove, atraktivne politične ideje, ki bodo gotovo predmet obsežne diskusije. Gotovo bo marsikatero idejo prevzela katera od strank v svoj program, tako da ima zbornik esejev tudi pomembno politično poslanstvo.

Škoda je le, da knjiga ni opremljena s stvarnim kazalom, kar bi morala postati obveza vseh založnikov družboslovne literature.

Igor Lukšič